

ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35.088.8; 323.2

Бельська Т. В., к.держ.упр., НАДУ

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ЯК СПОСІБ ВПЛИВУ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ

У статті з'ясовані можливості інформаційних і комунікаційних процесів у глобалізованому світі, визначено роль інформаційних війн у процесі формування свідомості людства і вплив інформаційних війн на владно-суспільні відносини в умовах сучасного глобального етапу розвитку цивілізації, проаналізовано особливості технологій світового протистояння і ведення воєн, їх вплив на владно-суспільні відносини на сучасному глобальному етапі розвитку цивілізації.

Ключові слова: інформаційна війна, державна політика, владно-суспільні відносини, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Інформація в сучасних умовах несе в собі як творчу, так і руйнівну силу. Зміни у глобальній світовій економічній та політичній сферах привели до зміни технологій світового протистояння і ведення воєн. Інформаційні війни переслідують мету активізувати суспільну свідомість громадськості держави-противника і, таким чином, вплинути на державну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність маніпулятивного впливу на свідомість людей через ЗМІ, Інтернет вивчають Г. Почепцов [11], Я. Зодерквіст [5], технології впливу на маси в період передвиборних кампаній – А. Радченко [14]. Дослідженню маніпулювання шляхом інформаційних воєн присвячені роботи І. Панаріна [13], С. Расторгуєва [15].

Постановка завдання. Завданням даної статті є дослідження способів впливу інформаційних війн на державну політику і владно-суспільні відносини в національних державах.

Виклад основного матеріалу. Психологічний вплив на супротивника, що базується на комунікативних процесах з використанням сучасних інформаційних технологій, передбачає зміну громадської думки в заданому напрямку. Очевидно, світовим лідером у сфері інформаційних технологій, особливо в галузі ведення інформаційної війни, є Китай. Вперше термін "інформаційна війна" був введений в 1985 р. в Китаї провідним китайським теоретиком інформаційної війни Шень Вейгуань [13]. Саме в Китаї наприкінці 1980-х рр. почала розроблятися сучасна концепція ведення інформаційної війни.

У зарубіжних медіа, наприклад, "Issue Paper" [17], поширюється інформація про те, що "батьком революції" у військовій справі був Ендрю Маршалл (Andrew Marshall). Східнослов'янські фахівці А. Дугін [3, с. 142], І. Панарін [13] переконані, що справжнім творцем цієї концепції був маршал Радянського Союзу М. Огарков, начальник Генерального штабу Збройних Сил СРСР (1977 – 1984 рр.), який був реальним організатором успішної Празької операції, в ході якої йому вдалося абсолютно заплутати британську розвідку та інші розвідувальні служби НАТО і нав'язати їм блискуче подану дезінформацію.

Китайські теоретики інформаційної війни, зокрема Шень Вейгуань зробили висновок про необхідність реалізації доктрини М. Огаркова в Китаї. У підсумку в останні роки Китай домогся блискучих результатів у ході інформаційного протиборства з США. Найбільш наочно це було продемонстровано після студентських хвилювань на площі Тяньаньмень в 1989 р., коли через ЗМІ до простого обивателя було доведено інформацію про те, що в Пекіні, Шанхаї та інших великих містах діяли невеликі групи екстремістів і кримінальників. Лідери Китаю переконали народ у тому, що безлади інспірувалися США. Китайці тоді здобули першу перемогу в інформаційній війні проти США. Велику роль у перемозі відіграв ефективний інформаційний вплив на китайську діаспору в США та Західній Європі. Китай розвиває концепцію мережевих сил, які є військовими підрозділами, що складаються з висококласних комп'ютерних експертів. Основний акцент робиться на залученні активної молоді, насамперед з числа користувачів мережі Інтернет: якщо в 1999 р. налічувалося близько 1,5 млн користувачів, то в 2012 – близько 500 млн, тобто кількість зросла у 320 разів [13]. У Китаї вже кілька разів проводилися великомасштабні навчання з відпрацювання концепції інформаційної війни.

Думки вчених щодо визначення поняття "інформаційна війна" є неоднозначними. Автори першої групи, зокрема, С. Расторгуєв [15], зводить поняття інформаційної війни до окремих інформаційних заходів і операцій, інформаційних способів корпоративної конкуренції. Автори другої групи – С. Гриняєв [2], С. Комов [6] вважають інформаційні війни міждержавним військовим протиборством, здійснюваним шляхом програмного, радіоелектронного та фізичного ураження інфраструктури держави-противника, дезорганізації його систем державного і військового управління, здійснення інформаційно-психологічного впливу на особовий склад армії та цивільне населення. Сутність такої інформаційної війни полягає в нанесенні військової поразки противнику шляхом досягнення та використання інформаційної переваги над ним. Автори третьої групи, наприклад, І. Панарін [13], вважають її явищем зовні мирного періоду міждержавного протиборства, що дозволяє вирішувати зовнішньополітичні завдання несилowym шляхом.

Г. Почепцов з інформаційної виділяє окремий тип – смислову війну, обґрунтовуючи наступним чином: звичайна війна поширюється на простір

фізичний, інформаційна – на інформаційний, а смислова війна займає віртуальний простір, впливаючи на пізнавальну сферу людини. Типом інформаційної війни є кібервійни, або інформаційно-технічні війни. Періодично спостерігаються атаки на сайти державних організацій з боку хакерів. Інформаційно-смислова війна є довготривалою і зайнята не так фактами, скільки зміною інтерпретацій фактів, щоб опонент прийняв потрібне для атакуючої сторони рішення [12]. За період людського життя кілька разів змінювалася інтерпретація подій революції 1917 р., Другої світової війни, кардинально протилежно здійснювалася оцінка діяльності історичних осіб – В. Леніна, Й. Сталіна, М. Хрущова, Л. Брежнєва, письменників-шестидесятників, президентів незалежної України. Відтак, інформаційно-смислова війна має ціннісну основу.

Саме тому доцільно вживати термін "інформаційно-психологічна війна", яку слід розуміти як вплив, що здійснюється з метою цілеспрямованого поширення спеціальної інформації, яка впливає на психіку і поведінку політичної еліти та громадянське суспільство певної країни або регіону. Тому вищою формою війни майбутнього можна назвати "консцієнтальну" війну (від латинського *conscientia* – свідомість) – систему інформаційно-пропагандистських та психологічних заходів, що проводяться із застосуванням засобів масової інформації, культури, мистецтва та інших (психотропних, психотронних) засобів протягом тривалого часу за ретельно розробленими сценаріями.

Проаналізуємо факти, які ми вважаємо прикладами інформаційних та інформаційно-психологічних воєн. Зазвичай вони передують економічним і фізичним війнам.

Особливої уваги заслуговують "сирна" та "цукеркова" війна між Україною і Росією. "Сирна війна" почалася в лютому 2012 р., коли Росспоживнагляд заборонив ввезення українських сирів. Через ЗМІ до населення Росії була доведена інформація про те, що в сирах українських виробників нібито містилася пальмова олія. Незважаючи на звинувачення російської сторони, перевірки українських сироварів фахівцями не виявили слідів використання у продукції рослинних жирів. Не отримавши підтвердження своїх підозр щодо складу українських сирів, Росспоживнагляд висунув нові претензії – до технології їх виробництва. У квітні всі ці звинувачення були зняті. У травні поставки відновилися, проте вже тоді стало ясно, що заборона дорого обійшлася українським підприємствам. За даними Національної асоціації молочників "Укрмолпром", в 2012 р. виробництво жирних сирів знизилося на 7,6 % [4]. У результаті такої інформаційної атаки Україна зазнала чималих збитків: по-перше, близько 6000 українців опинилися без роботи, по-друге, 120 т українського сиру було затримано на російському кордоні, 35 т – вилучені з продажу, внаслідок чого український бюджет недоотримав від сироварів 15 млн грн; по-четверте, було завдано удару по іміджу продукції українських підприємств [4].

Початком "цукеркової війни" стала заборона Російською санітарною службою постачання до Росії продукції компанії "Roshen" – одного з найбільших виробників кондитерських виробів в Україні. У молочному шоколаді цієї фірми був, нібито, виявлений бензопірен, про що знову ж таки ЗМІ повідомили телеглядачів. Зрозуміло, що конфлікт мав політичне підґрунтя. Цілком можливо, що справа не в бензопірені, адже цукерки "Roshen" поставляються і до Європи, де стандарти якості не нижче російських, і претензій там не було. Загострення відносин між Росією і Україною, вочевидь, було пов'язано з опублікуванням в українських ЗМІ проекту угоди про асоціацію України з ЄС, і Росія могла у такий спосіб вплинути на Україну. У результаті такого інформаційного впливу був скорочений випуск продукції чотирьох кондитерських фабрик "Roshen" – київської, вінницької, маріупольської і кременчуцької, що призвело до звільнень сотень робітників.

Українсько-російські "газові" війни на поверхні також були інформаційними, хоча фактично виявилися чисто економічними. Більше того, жодна з укладених впродовж останніх 20 років україно-російських газових угод не була виконана до кінця, а дві країни, між якими існує договір про дружбу, пережили кілька інформаційних "газових воєн", що впливали на державну політику країн. Інформаційні війни періодично ведуться в різних країнах світу напередодні реальних (фізичних) воєн. Російсько-грузинська війна в інформаційному полі почалася задовго до реальної війни в Південній Осетії і мала політичне підґрунтя.

Весь світ став свідком масових антиурядових заворушень і зіткнень в арабських країнах в 2011 р. Особливо гострий конфлікт виник у Сирії. Проти Сирії виступили не тільки США і країни ЄС, а й члени Ліги арабських держав (далі – ЛАД), які спочатку вивели Сирію зі складу міжнародного об'єднання, а потім ввели проти країни низку жорстких санкцій. Ініціатором інформаційної кампанії проти Сирії виступила частина британо-американської еліти, після того, як методами інформаційної війни домоглися повалення державного режиму в Лівії. Учасники демонстрації 26 січня 2011 р. вимагали відставки президента Башара аль Асада, а також повалення всього його уряду. Головними медійними представниками цих подій виступили ВВС, керований Лондоном, і катарський телеканал "Аль-Джазіра", який частково знаходився під керівництвом британо-американських представників.

В ході проведення антиурядових демонстрацій телеканал ВВС активно транслиував інформацію про те, що уряд Башара аль-Асада жорстоко придушував дії демонстрантів. За даними комісії ООН, що базуються на інформації, отриманій від сирійської організації Observatoire Syrien Des Droits De L'Homme (далі – OSDH) зі штаб-квартирою в Лондоні, більш ніж 3500 мирних жителів були вбиті силовиками Асада. Проте цю інформацію спростовує французький журналіст Тьєррі Мейсан : "Наше розслідування категорично відкидає звинувачення, висунуті міждержавними організаціями та ЗМІ, в то-

му, що в країні проводяться криваві репресії, жертвами яких стали 3500 мирних жителів. Списки загиблих, поширені OSDH в Лондоні, не складаються з мерців, вони були необережно складені за телефонним довідником. А відео, зняте на мобільні телефони, яке транслювала телекомпанія "Аль-Джазіра", не відповідає ніякому географічному простору в Сирії, яке можна було б пізнати. Тобто всі звинувачення є голосливими та військовою пропагандою" [16]. Катарський телеканал "Аль-Джазіра" також активно транслював жорсткі придушення антиурядової акції. Однак варто відзначити, що той же канал "Аль-Джазіра" демонстрував події в Тріполі (Лівія) 23 серпня 2011 р. зі спеціальних декорованих павільйонів у Катарі. Тобто на замовлення каналу були побудовані декорації з гіпсокартону, в яких за допомогою кінотехнологій успішно відтворюються дві головні площі Дамаска і чотири площі інших великих міст. У цих декораціях і виробляються сюжети для новинних блоків. "Потрібно було показати натовпу повстанців. З цією метою за два тижні до зйомок у Катарі були побудовані декорації – копія Зеленої площі в Тріполі. В зйомках були найняті професійні актори" [1]. Таким чином, можна констатувати, що проти Сирії ведеться інформаційна війна.

Технології ведення інформаційних війн зазвичай повторюються. Рішення ЛАД викликало безперервне насильство щодо цивільних демонстрацій, заявив прем'єр-міністр Катару Хамад бін Джабер аль-Тані після закінчення екстреного засідання ЛАД по Сирії в Каїрі [7]. Такий захід, ініційований ЛАД, призвів до великої міжнародної ізоляції країни і до ще більших заворушень всередині країни. Зазначимо, що аналогічне рішення ЛАД приймала і по Лівії. ЗМІ постійно інформують про те, що кожного дня проблема гуманітарної кризи в Сирії посилюється, населення країни потребує допомоги. Особливо шокуючою була інформація британського судинного хірурга Девіда Нотта, практикуючого в лікарні в Челсі і в Вестмінстерській лікарні Лондона. Він п'ять тижнів працював як волонтер в одному з госпіталів на півночі Сирії. 19 жовтня він повідав британській газеті "The Times", що снайпери – найманці з армії Башара Асада "вийшли на новий рівень жорстокості, цілеспрямовано обстрілюючи вагітних жінок" [9]. Він підкреслив, що, на думку більшості місцевих жителів, ці снайпери – вихідці з Азербайджану і Китаю. Для вірності доктор демонструє рентгенівський знімок дитини в утробі матері з кулею в голові. Однак читачі Times швидко викрили Нотта. Виявляється – це військовий лікар, і тому він не може свідчити неупереджено, а рентгенівський знімок – сфабрикований, в утробі не 9-місячний плід, а вже сформована і народжена дитина [9]. Таким чином, звинувачення в бік Башара Асада провокуються з метою сформувати у світової громадськості негативну думку щодо чинного уряду Сирії. Вищевикладене дозволяє говорити про високу ефективність інформаційних воєн при веденні сучасних збройних конфліктів.

Ще один приклад інформаційно-психологічної операції нового типу – операція НАТО проти Лівії – класичний приклад. Спробуємо розібратися,

які прийоми були використані для дестабілізації режиму Каддафі. Насамперед, попередній етап операції полягав у підготовці громадської думки у країнах ЄС (для отримання суспільної підтримки дій протестуючих проти режиму Каддафі сил всередині країни та військової допомоги їм з боку урядів європейських держав), а також в арабських державах і у світовому співтоваристві в цілому, що призвело б до загального схвалення військового втручання. На цьому етапі операції збігаються прагнення європейських урядів (насамперед, Франції та Італії) і лівійських "революціонерів". Підтримка з боку певних країн регіону дозволила об'єднати інформаційну діяльність за участю арабських і європейських ЗМІ. Їх завданням було:

- сформувати образ Каддафі як кривавого диктатора, що розправляється з доведеними до крайності мирними жителями військовими засобами, і, по суті, є військовим злочинцем;

- в очах лівійської громадськості створити образ опозиції як єдиної існуючої у країні прогресивної сили, яка поведе країну і народ до подальшого процвітання, справедливості і демократії в її позитивному сенсі;

- в арабських країнах сформувати симпатію до лівійської опозиції, яка виступила на основі чисто національних спонукань проти тиранії (авторитаризму) на хвилі ісламських цінностей, за прикладом народів Тунісу і Єгипту;

- підштовхнути європейську громадськість до думки, що з "ворогом роду людського" Каддафі можна і потрібно боротися тільки військовими методами, а мирні лівійські жителі молять про військову допомогу з боку провідних країн Європи;

- в очах світової спільноти створити образ європейських ініціаторів військової операції проти Каддафі як рятівників знищеного диктатором мирного лівійського населення, що намагається протестувати проти свавілля та гноблення в країні, і в цьому контексті отримати карт-бланш від ООН;

- дезінформувати лівійських військовослужбовців щодо реального потенціалу противника, створити в їх рядах паніку і деморалізувати сили, що підтримують Каддафі [11].

Водночас сильно позначилися стислі терміни, в які було розпочато операцію (як відомо, все відбувалося ситуативно, оскільки на той момент в Лівії був створений інформаційний привід у вигляді масових заворушень і дій лівійської опозиції проти Каддафі), а також відсутність єдиного координаційного і керуючого центру. Аморфність лівійської опозиції не дозволила у достатній мірі консолідувати навіть наявні в її розпорядженні національні інформаційні ресурси, завданням яких було формування громадської думки в ісламському середовищі, а також інформаційний вплив на військовослужбовців Каддафі. А європейські ЗМІ, досить ефективно попрацювавши в межах ЄС, не змогли створити потрібного резонансу у світовому масштабі. В підсумку це проявилось у вигляді досить обмеженого впливу на сили, віддані Каддафі, та отримання від ООН "слизької" резолюції № 1972 на встанов-

лення над Лівією зони, вільної від польотів. При цьому успіх був досягнутий завдяки поєднанню результатів дії з дипломатичними важелями, резолюція ООН не була заблокована і дала можливість НАТО почати військову операцію. При цьому європейська спільнота (серед провідних країн ЄС і НАТО – за винятком Німеччини) в цілому підтримала військове втручання на стороні лівійської опозиції. Таким чином, після інформаційної війни розпочалися активні дії.

З осені 2013 року ведеться українсько-російська інформаційно-психологічна війна. "Щоб виправдати свої дії, країни конструюють собі ворога, бо саме наявність ворога робить війну справедливою, а не загарбницькою" [12] і маніпулюють свідомістю громадян, стимулюючи їх до активних дій. В ЗМІ двох держав існує різна термінологія для донесення фактів, як-от: "зелені чоловічки", "колоради", "анексія Криму", "окупанти", "патріоти", "бандерівці", "правий сектор", "фашисти", "сепаратисти", "ополченці".

В умовах інформаційно-психологічної війни ЗМІ передають велику кількість інформації, яку важко повірити і окрема людина не в змозі оцінювати її достовірність, тому типовою реакцією стає взагалі повна відмова від перевірки.

Водночас, як справедливо констатує Г. Почепцов, "Росія і Україна, втягнувшись у війну, отримали патріотичний порив всередині своїх країн. Створено також серйозний дисбаланс думок, коли люди сперечаються, незважаючи ні на родинні, ні на колегіальні зв'язки" [12].

Методи і прийоми інформаційної війни, враховуючи відносно вільний доступ до інформації через Інтернет, виходять з того, що люди теоретично можуть побачити або прочитати те, що їм нададуть ЗМІ. Тому застосовуються такі принципи, як "називай чорне білим", спотворюй факти, замовчує позитивне, розкручуй негативне, звинувачуй ідеологічного противника в тому, що робиш сам, і головне – повторюй неодноразово.

Висновки. Інформаційно-психологічна війна полягає у використанні пропаганди проти ворога; спрямована проти іншої держави, призводить до зміни державної політики, а часто до розладу економічної системи супротивника і, як наслідок, погіршення владно-громадських відносин, які можуть згодом призвести до активізації дій громадянського суспільства проти власних урядів. Вона має за мету зміну поведінки противника, зміну мислення, свідомості людей і, відповідно, їх поведінки.

Список використаних джерел

1. Валентинов Г. Информационная война против Сирии [Електронний ресурс] / Г. Валентинов // Newsland, 20 июля 2012 г. – Режим доступа : <http://newsland.com/news/detail/id/999678>.
2. Гриняев С. Н. Война в четвертой сфере / С. Н. Гриняев // Независимое военное обозрение. – 2000. – № 42.
3. Дугин А. Г. Конспирология. – М., 2005. – 146 с.

4. Дымов В. Украина – Россия: последствия сырной войны [Электронный ресурс] / В. Дымов // Информационное агентство УНИАН. – Режим доступа : <http://www.unian.net/news/495666-ukraine-rossiya-posledstviya-syrnoy-voynyi.html>.
5. Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Я. Зодерквист, А. Бард. – СПб. : Стокгольмская школа экономики; 2005. – 108 с.
6. Комов С. А. Информационная борьба в современной войне: вопросы теории / С. А. Комов // Военная мысль. – 1996. – № 3. – С. 73.
7. Лига арабских государств приостановила членство Сирии в организации [Электронный ресурс] // РБК (РосБизнесКонсалтинг. – Режим доступа : <http://top.rbc.ru/politics/12/11/2011/624738.shtml>.
8. Логвинец В. Запад против Ливии: секреты информационной войны [Электронный ресурс] / В. Логвинец // Newsland, 03 апреля 2012 года. – Режим доступа : <http://newsland.com/news/detail/id/929775>.
9. Люлько Л. "Пятая колонна" Запада в Сирии – врачи [Электронный ресурс] / Л. Люлько // Pravda.ru. 06 ноября 2013 г. – Режим доступа : <http://www.pravda.ru/world/asia/middleeast/06-11-2013/1181021-siria>.
10. Манойло А. В. Современные интерпретации термина "информационная война" [Электронный ресурс] / А. В. Манойло // Современная Россия и мир: альтернативы развития (Информационные войны в международных отношениях) : материалы интернет-конф. (1 апреля – 30 июня 2012 г.). – Режим доступа : <http://ashpi.asu.ru/ic/?p=1550>.
11. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – Москва-Киев : Ваклер-Рефлбук, 2000. – 576 с.
12. Почепцов Г. Г. Риторика войны и риторика мира [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов // Телекритика. – Режим доступа : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/30693>.
13. Панарин И. Н. СМИ, пропаганда и информационные войны. – М. : Поколение, 2012. – 336 с.
14. Радченко О. В. Влада і вибори : інституційна взаємодія в демократичному суспільстві : [монографія] / О. В. Радченко.– Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2006. – 244 с.
15. Расторгуев С. П. Информационная война / С. П. Расторгуев. – М. : Радио и связь, 1999. – 416 с.
16. Тьерри М. Запад и ближневосточные монархии жаждут сожрать Сирию [Электронный ресурс] / М. Тьерри // Комсомольская правда. – 26 ноября 2011 г. – Режим доступа : <http://tumen.kp.ru/daily/25795/2777075>.
17. Glenn Buchan. Information War and the Air Force : Wave of the Future? Current Fad? [Электронный ресурс] / Buchan Glenn // Issue Paper. RAND. – Mach 1996. – Режим доступа : http://www.rand.org/pubs/issue_papers/IP149.html.